

«La creença que no s'ha de parlar de política té un origen franquista»

ENTREVISTA. Rosa Toran Belver, premi Bages de Cultura 2015, Às doctora en HistÀria per la Universitat AutÀnoma de Barcelona, especialista en els camps de concentraci3 nazis. Ha publicat un munt de treballs sobre el tema i ha estat comissÀria d'exposicions.À Presidenta de l'Amical de Mauthausen del 2006 al 2013, actualment s'encarrega de la secretaria d'arxius i publicacions de l'entitat. À

Què et sembla que t'hagin concedit el Premi Bages de Cultura?

Vaig quedar molt sorpresa quan m'ho van comunicar i la primera reacció va ser dir que no, però no es pot dir no a un premi si te l'ofereixen. Entenc que me l'atorguen per la meva tasca dins l'Amical i les publicacions sobre els camps d'extermini nazis.

Quan t'especialitzes en aquest tema?

A finals dels 80, principis dels 90. Amb la mort del meu pare, trobo poca documentació a casa seva sobre el meu oncle Bernat, íntim amic de Jacint Carrió. Començo a tenir-hi interès i fins i tot, a l'institut, on hi ha alguns alumnes, pocs, que pinten creus gammades, treballem en contacte amb l'Amical, que ens fa una conferència. Vaig portar una exposició al centre cívic de Sant Adrià que va organitzar l'Amical. D'acord amb el Museu d'Història de Catalunya, faig una exposició renovada, per a l'Amical, amb qui començo una col·laboració més intensa. L'any clau va ser el 2001, quan es complien deu anys de la mort de la Montserrat Roig, se li van fer tot d'homenatges i vam publicar el llibre 'Montserrat Roig, la lluita contra l'oblit. Escrits sobre la deportació'. També va coincidir amb la incorporació de gent més jove a l'entitat.

Quina valoració fas del treball de la Montserrat Roig?

És extraordinari. A més a més, és pioner i dona llum a milers de persones, algunes de les quals descobreixen el destí dels seus familiars. Amb la seva recerca alguns fills s'han assabentat de la mort dels seus pares. El compromís que va adquirir mentre investigava els fets va ser tan profund que es van establir llaços emocionals molt forts amb alguns dels entrevistats. La idea de fer aquest llibre va ser de Josep Benet, que l'havia de publicar a través de les Edicions Catalanes de París que ell dirigia. Però la tasca va durar molts anys, fins al punt que es va morir el dictador Franco i ja es va poder publicar aquí. En aquella època es va establir una intensa relació entre l'Amical i els deportats. El 2016 farà 25 anys de la mort de la Montserrat, formo part de la comissió del seu record, on també hi ha el seu fill, i estem preparant un seguit d'actes de reconeixement. La Montserrat tenia un compromís intens i dilatat en el temps, de manera que fins i tot el seu darrer article, poc abans de morir, va ser una denúncia contra les activitats dels neonazis.

A quines conclusions arribes sobre la vida dels camps nazis?

No se'n poden treure. La pregunta és complicada. Ara bé, és cert que hi ha diversos col·lectius que conviuen en un mateix recinte i que tenen una especificitat. Entre ells, el republicà, que diria que en tenia molta. Tots els seus membres són fruit d'una derrota, d'un exili, els han fet presoners en unes mateixes circumstàncies i generalment és gent jove. Després dels polonesos, són el col·lectiu que porten més anys internats al camp, tots i que molts d'ells són assassinats l'hivern del 1941-1942. Els que resten vius van adquirint una veterania i cap al final exerceixen un cert control i domini de la situació, que els permet fer accions arriscades, com ara el robatori dels negatius fotogràfics del camp o amagar-ne les fitxes, per després fer les llistes.

Quina ha estat la teva feina com a comissària d'exposicions, sobretot de Mauthausen?

La primera exposició la vam titular 'Mauthausen: l'univers de l'horror' i la va produir el Museu d'Història de Catalunya. El 2005, després d'un viatge a Ravensbruck, vam fer 'Dones resistents i deportades', ja que fins aleshores no se n'havia fet cap sobre la deportació femenina. Es va poder fer en quatre llengües i amb els anys ha anat voltant i renovant-se. En la tercera gran exposició sobre Mauthausen, vaig formar part del comitè científic, també el 2005, i es va titular 'Imatges i Memòries de Mauthausen', amb una recerca important i amb bona part del fons fotogràfic que ja era propietat de l'Amical. Es complien seixanta anys de l'alliberament del camp i en l'organització hi van participar el ministeri de l'Interior austríac, l'Amical francesa i nosaltres. Es pot veure en castellà i des de fa dos anys també en anglès. És una exposició itinerant que es pot sol·licitar a través de la nostra pàgina web. Vaig tornar a ser comissària de la quarta, la que vam dedicar a Francesc Boix: La va produir el Museu d'Història de Catalunya i és una gran exposició que a partir del 2016 farem en una versió més reduïda per fer-la itinerant. Consta de tres parts: Boix durant la guerra, del fons de la Comissió de la Dignitat; Mauthausen, i la part inèdita de Francesc Boix de 1945 a 1951, quan exerceix de fotògraf professional a París i informa dels actes dels exiliats a França.

Com van entrar en contacte Montserrat Roig i Francesc Boix?

Un amic íntim de Francesc Boix era Joaquim López Raimundo, germà del secretari general del PSUC, deportat a Mauthausen. Mentre la Montserrat Roig feia el llibre sobre els deportats, el Joaquim troba una maleta amb negatius a casa del Francesc Boix, que havia mort el 1951. Amb la seva íntima amiga, Pilar Aymerich, en revelar-los, s'esgarriren. Roig va considerar que els negatius havien de passar a l'Amical, però nosaltres vam entendre que els havíem de deixar en dipòsit al Museu d'Història de Catalunya, per motius de seguretat i conservació.

Quin va ser el paper de Joan de Diego a Mauthausen?

Era el tercer secretari del camp. Conjuntament amb Baylina, de Santpedor, estava a les oficines i van ajudar a salvar molts noms, amb enginy i perill. Duplicaven les fitxes dels presos i les amagaven entremig d'altres papers per evitar que les SS les cremessin poc abans d'abandonar el camp de concentració. Gràcies a ells s'han pogut reconstruir les llistes de presos.

Així, van fer una tasca semblant a la de Francesc Boix?

El Francesc Boix, però també el tortosí Antonio Garcia i José Cereceda, ballarí de la companyia de Celia Gámez, que treballaven al laboratori del camp sota les ordres d'un oficial de les SS. Tots ells van poder treure del camp diversos negatius i portar-los a casa d'Anna Pointner, que vivia en una granja propera, en uns moments en què tothom tancava les portes i mirava cap a una altra direcció. Quan es van adonar que els tenia una certa simpatia, alguns membres del comando de republicans que treballaven fora del camp li passaven els negatius i ella els amagava dins les pedres de la paret de casa seva. Quan van ser alliberats els van anar a buscar.

Com valores la teva presidència a l'Amical de Mauthausen?

Va coincidir pràcticament amb l'afer de l'Enric Marco el 2005, ara d'actualitat pel llibre de Javier Cercas, de qui no en vull parlar. És evident que era un personatge singular i un mentider compulsiu, que va ser capaç d'elaborar una mentida prou convincent. Cal tenir en compte que cadascú explica la seva experiència que està mediatitzada pel pas del temps. El record és el que un té, en canvi, la memòria és la reelaboració del record. Quan va esclatar l'afer, Jaume Álvarez va ser el president de l'entitat i jo la vicepresidenta, però en morir ell al cap d'un any vaig assumir primer la presidència en funcions i després, en la propera assemblea, vaig ser presidenta. Em va tocar refer l'entitat i enfrontar-nos al xoc que s'havia produït. Per sort hi havia una junta ben cohesionada, en què ja no hi havia deportats, sinó fills, parents i col·laboradors. Per tant, vam començar a incidir molt sobre com havíem de transmetre el missatge sense la presència dels protagonistes directes. Ens vam centrar en les exposicions que han funcionat, vam crear una biblioteca especialitzada i vam fomentar els treballs de recerca. Fins i tot tenim una persona

especialitzada a atendre els estudiants que volen dur a terme aquesta tasca i no donem abast a les demandes. També s'han fet moltes xerrades als instituts.

Actualment ets responsable de la documentació i arxius?

Sí. Com a historiadora sempre he tingut molt interès en l'arxiu de l'entitat, ja que tenim un material molt valuós i voluminós, amb caixes plenes de documentació i correspondència molt rica des de la fundació de l'Amical, i publicacions de l'estranger. A l'època del Tripartit es va establir un conveni entre el Memorial Democràtic, la Universitat Pompeu Fabra i l'Amical per constituir conjuntament una base de dades sobre els deportats republicans que tingués en compte la seva trajectòria anterior a l'entrada als camps de concentració, la seva estada al camp i la seva vida posterior. Pensem que la Montserrat Roig es va centrar en els morts als camps de concentració, però no en els supervivents, cosa que comporta una tasca enorme. Inicialment, hi van treballar de manera sistemàtica els becaris de la Universitat fins que es van acabar les subvencions. Ara seguim treballant de manera voluntària per intentar donar resposta a les consultes de familiars que encara atenem. Alguns fins ara no han sabut la veritat sobre els seus avantpassats, fet que demostra la perversitat de quaranta anys de dictadura franquista. També vam engegat una col·lecció de l'Amical mitjançant unes memòries que no tenien sortida en el circuit comercial i encara tenim diversos originals per publicar.

La deportació catalana als camps nazis té xifres definitives?

No. Hi ha molta informació documentada sobre els combois que surten de França, però no sabem res sobre les fugues ni les morts que hi podien haver en el trajecte, tot i que es tractés d'un percentatge petit. Per exemple, a través d'una carta hem sabut de gent que no estaven oficialment deportats perquè no sortien a les llistes. Treballadors forçats que van a parar a fàbriques d'Alemanya i que són deportats des d'allà. Són pocs i atípics, però n'hi ha. De Mauthausen hi ha llistes que són força fiables, però qui ens garanteix que no hi ha també noms falsos? La certesa absoluta és impossible.

A partir de quin any acompanyes els alumnes d'institut a Mauthausen i per què?

Des del 2001. És un dels impulsos nous que vam voler donar a l'entitat. El tema dels camps de concentració amb estudiants és complicat. Una cosa eren els testimonis vius que explicaven el que volien. Ara, sense els testimonis directes, cal plantejar-se quin tipus de documentals cal fer i quines explicacions cal donar als adolescents. Si les emocions són molt fortes, l'alumne es bloqueja i això l'impedeix reflexionar. Es tracta de treure'n una lliçó, sense amagar el dolor, però tenint en compte que la tasca educativa ha de cercar la reflexió. Els actuals viatges a Mauthausen plantegen que la tasca dels alumnes havia d'integrar-se dins d'un projecte de més ampli abast, on cal un treball abans, durant i després del viatge. Això implica que hi ha d'haver professors compromesos i amb un ampli coneixement del tema. Per tant, abans de viatjar cal fer uns protocols, on hi hagi nois i noies interessats i disposats a treballar-ho, amb unes lectures i uns dossiers previs. Com que durant el viatge hi anem tres o quatre generacions, els alumnes han de saber interactuar entre ells; ajudar en la part logística, treballar amb estudiants d'altres països i comprometre's a divulgar els nous coneixements dins del propi centre o anar a altres instituts per passar els seus propis vídeos. També han de saber anar a les ràdios i televisions locals per explicar la seva experiència. Els anys en què hi ha hagut subvencions, hi ha hagut molta demanda d'alumnes de tot l'estat. Ara que manquen subvencions hi participen menys instituts, però alguns ajuntaments, com el de Santa Coloma de Gramanet, encara ajuden econòmicament.

Quina opinió et mereix Joaquim Amat-Piniella?

Només puc opinar com a observadora i lectora, sobretot del seu llibre 'K.L. Reich', que considero d'una qualitat literària extraordinària, però per a iniciats. És a dir, que calen uns coneixements previs per poder-hi entrar. Quan era de lectura obligatòria als instituts catalans es requeria una guia. Per exemple, calia saber prèviament de què anaven les polèmiques entre comunistes i anarquistes. Ara s'ha traduït a l'anglès i penso que era una anomalia que no estigués dins de les obres més significatives de la literatura concentracionària.

T'agrada el concepte de memòria històrica?

No, gens. És contradictori perquè la memòria no és història i la història no pot ser memòria. S'ha debatut molt sobre el tema. Record, memòria i història són tres nivells diferents. L'historiador ha de tenir en compte el context, el contrast i l'anàlisi, ja que la història fa una abstracció, finalment. És una elaboració intel·lectual diferent de la memòria. Un llibre de memòries no és mai un llibre d'història, però serveix per fer-ne.

Qui és Cèlia Cañellas en la teva vida professional?

Una barcelonina companya d'Universitat, amb qui vaig fer la tesina i la tesi i no hem parat mai de treballar conjuntament fins al dia d'avui. Hem publicat llibres i articles de manera conjunta. Vam començar treballant la història cultural i després vam passar a la social i electoral, on vam analitzar les diferents dinàmiques entre els republicans i els regionalistes, reivindicant el republicanisme sovint malentès, perquè hi ha una tendència a adjudicar als radicals totes les malvestats del món. Hem reivindicat republicans de gran vàlua com Hermenegildo Giner de los Rios i la Institución Libre de Enseñanza, també el republicanisme nacionalista, molt desconegut, i la política municipal, que estava molt en segon terme. Les primeres dècades del segle XX han estat cabdals per a Barcelona, amb llums i ombres. Recentment hem publicat un diccionari de tots els regidors de l'Ajuntament de Barcelona des del 1875 fins el 1930.

Com a especialista en la història de les dones, què en remarcaries pel que fa al segle passat?

No tenen dret a vot fins a la II República i quan l'obtenen tampoc no hi ha gaires candidates ni estan en gaires càrrecs. La primera participació femenina cal buscar-la en els consells municipals durant la guerra civil, on destaca la figura de Dolors Piera, exiliada a Xile, amb qui vam mantenir una certa correspondència. Va ser regidora i la primera dona que va formar part del comitè central del PSUC. Com a mestra era una líder de la FETE i exemplificaria la solidaritat amb els vaguistes d'Astúries el 1934 i la revolució del 1936. Pel que fa a l'Ajuntament de Barcelona durant la dictadura franquista, esmentaria la Montserrat Tey, que com a falangista era una dirigent de la Secció Femenina que va ser regidora a les dècades del 1960 i 1970 i va introduir el paper populista i paternalista dins els suburbis de la ciutat.

També ets especialista en presons. Com era la Model de Barcelona?

S'aixeca el 1890 i és un bon exemple de com era el món penitenciari de l'època i quina determinada concepció de la presó hi regia. Es tractava de passar de l'aglomeració al sistema panòptic que tan bé explica Michel Foucault. La nova presó té una garita al centre per controlar els interns que romanen en cel·les individuals. Es tracta de reeducar per mitjà del treball i dels graus penitenciaris, amb rutina i disciplina igual que a les fàbriques. La revolta dels presos, a través de la coordinadora de presos en lluita, i la droga van desballestar i acabar definitivament amb l'ideari de la Model. Retorna la massificació i ara no se sap ben bé què són les presons!

Quina valoració fas de l'ensenyament durant la II República?

Es potencia l'escola pública laica i es fa un esforç per l'escolarització total de la població, tot i que no es va assolir del tot. Es dignifica la professió i es sostreu l'escola de la influència secular de l'Església.

Com valors l'ensenyament franquista?

Vam rebre poc coneixement. Això sí, doctrina, religió, disciplina i valors sexistes. Per a mi va ser important fer el salt a l'institut, tot i que era molt memorialístic. L'ensenyament durant el franquisme podríem dir que gairebé va ser una estafa!

S'ha superat el franquisme?

No. Quaranta anys és molt temps i els substrats encara hi són. No només en els dirigents, sinó en general. Té el seu origen franquista la creença que no s'ha de parlar de política. Encara hi ha

recels en els debats davant dels posicionaments polítics, amb gent que té por de dir qui vota. Primer es deforma la història durant la dictadura i després s'esborra.

El perfil

Rosa Toran Belver neix a Manresa el 5 de novembre de 1947. El seu pare, Daniel, era de la Pobla de Lillet i va fer d'escriptor a Cal Jorba fins que després de la guerra va ser repressaliat i va regentar una botiga de roba conjuntament amb la seva dona, Empar, nascuda a Utiel, però des dels dos anys veïna de Manresa. Daniel va ser també corresponsal d'esports a la ciutat per als diaris 'Dicen' i 'Lean'. La Rosa comença els estudis a Casa Caritat. Després passa a l'institut Lluís de Peguera i posteriorment estudia a la facultat de Filosofia i Lletres de la Universitat de Barcelona i es llicencia el 1973. Es doctora per la UAB en Història Contemporània, el 1983, amb la tesi doctoral 'Política cultural de l'Ajuntament de Barcelona. 1900-1923'. Encara que no ha fet classes a la Universitat, hi ha col·laborat en alguns cursos. Ha treballat en diversos instituts de batxillerat, com ara COPEM i Bellvitge, de l'Hospitalet de Llobregat, el Masnou, Ciutat Badia, Sant Adrià del Besòs i Vilassar de Mar.

Amb Cèlia Cañellas, ha participat en nombroses publicacions. Podem esmentar el 50è Aniversari dels grups escolars 1931-1981, Política escolar de l'Ajuntament de Barcelona, Els plans d'estudis de Batxillerat (1857-1903) a Escola i Estat; Moviment obrer i educació popular, Eleccions de Diputats provincials. Barcelona, 1812-1923, L'escola sota el franquisme, Què s'aprenia amb els llibres de text? o Les eleccions legislatives i municipals a Barcelona, 1810-1986. Ha treballat especialment el context polític i els resultats electorals: La classe política barcelonina. Substrat socioeconòmic dels consistoris (1875-1923) a Actituds polítiques i control social a la Catalunya de la Restauració (1875-1923) i ha fet col·laboracions per al Diccionari d'Història de Catalunya, l'Atlas d'Història de Catalunya i l'Enciclopèdia de Barcelona. Altres estudis en què ha intervingut són: El creixement urbà i la política, El personal polític de l'Ajuntament de Barcelona (1877-1923), El Col·legi de Metges de Barcelona i els seus presidents, 1894-1994, El motí de 1906 a la Model de Barcelona i les campanyes contra la Bastilla catalana a El cor urbà dels conflictes: Identitat local, consciència nacional i presència estatal (IV Congrés Internacional d'Història Local de Catalunya) o Història de la presó Model de Barcelona.

Pel que fa a les publicacions sobre els camps de concentració nazis cal esmentar: Montserrat Roig, la lluita contra l'oblit, Escrits sobre la deportació, Vida i mort dels republicans als camps nazis, Mauthausen. Crònica gràfica d'un camp de concentració, Els camps de concentració europeus. Models comparatius, Espanya durant la Guerra civil i el franquisme, Els camps de concentració nazis. Paraules contra l'oblit. Un deure de memòria. Els republicans als camps nazis, Joan de Diego, tercer secretari a Mauthausen, Camps de concentració i extermini nazis, a La guerra civil a Catalunya (1936-1939), Amical de Mauthausen: lluita i record. 1962-1978-2008, Experiències per a la maduresa. Mauthausen 2007, Francesc Boix, un llegat polític i cultural. I també articles a Cuadernos de Pedagogia, Cuadernos de Arquitectura y Urbanismo, Canigó, Perspectiva escolar, Guix, L'Avenç, Historia 16, Historia Social, Afers, Avui, Penedès, El Punt, El País, Presència, Recerques, Ara... També ha participat en jornades, conferències, presentacions de llibres i cursos en centres educatius, congressos, col·loquis, exposicions o homenatges, i ha estat comissària d'exposicions com Mauthausen, l'univers de l'horror (2001), Resistents i deportades (2003) o Més enllà de Mauthausen. Francesc Boix, fotògraf (2015).